

Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić-Vukadinović, *Evropska ideja od Karla Velikog do Evropske unije* (Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2016), 290 str.

Knjiga Radovana Vukadinovića i Lidije Čehulić-Vukadinović *Evropska ideja od Karla Velikog do Evropske unije* pokušaj je prikazivanja političkoga razvoja europske ideje povezivanja preko povijesnih događaja. Knjigu uz "Predgovor" i "Preface" sačinjavaju četiri poglavlja. Prva tri potpisuje Radovan Vukadinović, a četvrto Lidija Čehulić-Vukadinović. Svako poglavlje započinje na novoj stranici tako da su ispod naslova citati i izreke znamenitih autora iza kojih slijedi slika prilagođena razdoblju koje se tekstualno razrađuje. Numerirane bilješke u kojima su navedena bitna svojstva i bibliografski podaci nalaze se na kraju svakoga poglavlja zasebno, no nisu navedene u sadržajnoj strukturi djela. Filatelistički materijal sa 501 ilustracijom u boji, koji prikazuje europsku ideju, sastavni je dio svih poglavlja metodom predstavljanja da sve izvorne slike imaju naziv bez rednoga broja, a slijede prethodni tekst i nastavljaju se na sljedeću tekstualnu temu. Knjiga je izrađena tehnikom tvrdoga uveza i bogato opremljena s veoma visokim stupnjem kvalitete, dizajna i velikoga raspona nijansi boja.

U "Predgovoru" (str. 5) autori prikazuju kako je europska ideja povezivanja, jedinstva i mira nastajala u različitim okolnostima, a ciljevi koji su se željeli postići isticali su se kroz različita posebna značenja u danom kontekstu. Različite su europske ideje usporedno s rastom i jačanjem europskoga identiteta tražile prostor za njegovo proizlaženje na planu međudržavnih odnosa. Naglašeno je da je tek nakon završetka najstrašnijega svjetskog sukoba, prije 70 godina, započela ideja realizacije europskoga povezivanja kao preduvjeta za stvaranje novoga europskog mira. Spomenuto je da knjiga nije povijest Europe ni Europske unije, nego samo pokušaj prikazivanja razvoja ideje europskoga povezivanja i glavnih aktera i procesa u višestoljetnom europskom kretanju.

"Preface" (str. 7 – 8) predgovor je na engleskom jeziku u kojem se izdvaja da je europska integracija proces koji se odvija različitim tokovima, s usponima i padovima, slabijim i jačim protagonistima, većom ili manjom potporom građana, a njegov je glavni rezultat što je usmjerio Europu prema miru.

U prvom poglavlju, "Stvaranje Evrope" (str. 9 – 71), autor prema razdobljima prati civilizacijska kretanja, bogate umjetničke izraze kroz djela slikara, filozofa, humanista, pjesnika, diplomata, kao i vanjske opasnosti i ratove koji se vode tako reći unutar obitelji te prijedloge i ideje o miru i suradnji i mirovne ugovore te ističe njihovu važnost za povijest diplomacije. Navodi se da je Europa, u geografskom pogledu dio velikoga euroazijskog tla, kao relativno mali geografski prostor u odnosu na druge kontinente zahvaljujući obliku tla, pogodnoj klimi i ljudskim aktivnostima bila i ostala važan i trajan činitelj svjetskoga razvoja. Nastanak moćnih država tijekom stoljeća, razvijanje različitih oblika gospodarskoga, političkoga i kulturnoga života kao i puni razvitak znanosti uvelike su prelazili granice europskoga kontinenta i utkani su u izgradnju svjetske civilizacije. Filozofski i moralni razvoj europskoga čovjeka ogleda se u kršćanstvu, koje se kao duhovna osnova europske prošlosti i sadašnjosti nastavilo na helensku i rimsku tradiciju, a s vremenom će upravo crte zajedništva voditi jačem isticanju linija podjele. Istaknuto je da je kroničar Isidor Pacensis prvi upotrijebio naziv

Euroljani za opis bitke koju su razna plemena pod vodstvom Karla Martela vodila s Muslimanima kod Poitiersa 732. godine. Spomenuto je da je teritorij države Karla Velikoga u velikoj mjeri odgovarao onome što će 1200 godina poslije nastati u obliku Europske ekonomske zajednice. Iz razdoblja europskoga srednjeg vijeka izdvojene su teme europskoga jedinstva kao i ideja svojevrsnoga vječnog mira među europskim državama koja je kao konkretan cilj imala lakše osvajanje Istoka, te se pokazuje kako su europska realnost bili veliki stogodišnji francusko-engleski rat za naslijeđe i Rat dviju ruža u Engleskoj. Navedene su teorijske rasprave češkoga kralja Jiřija Poděbradchoga i njegova tajnika Francuza Antona Marinija o općeuropskom miru među kršćanskim narodima, plan Poděbradchoga o sigurnosti i kršćanskom miru u Europi, djela Erazma Rotterdamskoga, Thomasa Morea i Niccolò Machiavellija, koji upućuje na potrebu održanja ravnoteže snaga. Machiavellijev model, koji je pred sobom imao praksu ponašanja talijanskih kneževina i stalnoga balansiranja njihovih vladara, bit će ugovorom postavljen na europsku razinu i održat će se kroz stoljeća kao model međunarodnih odnosa. Razdoblje vladavine Karla V. posebna je cjelina u ovom poglavlju u kojoj se upućuje na snažan razvoj europske političke misli od Francisa Bacona do Huga Grotiusa, slabljenja Španjolske, jačanja Francuske i Engleske, sukoba u Pragu između katoličkih i protestantskih kneževa i dugoga razdoblja Tridesetogodišnjega rata (1618. – 1648.), sve do velikoga plana o ujedinjenju Europe francuskoga vojvode Maksimiliena de Béthuna Sullyja. Izdvaja se kako Sullyjeve ideje i tri i pol stoljeća kasnije u sasvim drugim uvjetima nadahnjuju i izazivaju zanimanje, posebno eksperata koji izrađuju sustave europske sigurnosti i suradnje kao i ekonomskih stručnjaka, te navode stavovi Viktora Žmegača, koji kaže da koliko su god te ideje bile utopijske za Sullyjevo vrijeme, očito je da je prijedlog Savjeta bio “napredniji nego parlamentarno uređenje današnje Unije”. Promatrajući kulturne tradicije i povezanost država, zanimljivo je Sullyjevo razmišljanje o Rusiji. Prenosi se dio njegove političke skice gdje je, među ostalim, navedeno: “... ako bi veliki knez Rusije ili car Moskve... odbio da pristupi tom savezu pošto bude pozvan da to učini, onda se sa njim mora postupati kao sa turskim sultanom – oduzeti mu njegove evropske posede i oterati ga natrag u Aziju gde, bez našeg mešanja može do mile volje da nastavi rat koji vodi sa Turcima i Perzijancima.” Koliko su Sullyjeve ideje bile daleko od realnosti pokazuje i Tridesetogodišnji rat, koji mijenja europsku geopolitičku situaciju i postavlja temelj za novu europsku političku arhitekturu. Mir među zaraćenim državama dogovario se pune četiri godine. Izdvojeno je da nitko od 194 vladara, od velikih do malih, nitko od sudionika tih dugih pregovora i naizmjeničnih putovanja nije izborio posebno mjesto u povijesti diplomacije. Unatoč tome, Westfalski je mir po mnogočemu značajan putokaz. U teoriji međunarodnih odnosa smatra se da je upravo to početak suvremenih međunarodnih odnosa u kojima Europa poprima svjetovni karakter i kao glavni akteri pojavljuju se ravnopravne suverene države. Nove ratne sukobe otklanja Utrechtski mir, kojim je određena međunarodna politika u idućim desetljećima. Autor izdvaja opsežne rasprave i ideje o pitanjima europskoga mira i suradnje država od Émerica Crucéa Williama Penna, Charlesa-Irénéa Castel de Saint-Pierrea, Stanisława Leszczińskiego, Charlesa Louisa de Montesquieua do Immanuela Kanta. *Memorandum o jedinstvu i miru u Europi i Projekt stvaranja vječnog mira u Europi* francuskoga opata Saint-Pierrea izazvao je veliku pozornost europskih političkih krugova, kao što će mnogo godina kasnije, pri ulasku Amerike u europsku i svjetsku povijest, predsjednik Woodrow Wilson iz

Projekta vječnoga mira Immanuela Kanta crpsti znanje za svoju ideju o stvaranju Lige naroda.

U drugom poglavlju, "Evropa od Napoleona do Hitlera" (str. 73 – 147), autor navodi da iako su Francuska revolucija 1789. i pad Bastille, kao simbola apsolutističke vlasti, te veliki pohod masa s geslom slobode, jednakosti i bratstva potresli europski kontinent, ipak ga nisu približili jedinstvu. Izdvaja se da se u radovima koji se bave europskom idejom i realizacijom europskih carstava ponekad u isti red svrstava Karla Velikoga, Karla V. i Napoleona Bonaparteu te kaže da je Napoleon u odnosu na svoja dva prethodnika znatno drugačiji. Oba Karla, u različitim vremenima, u širenju europskih imperija na umu su imali *christianitas*, a kod Napoleona je bila izražena stalna želja za novim pobjedama, a ne težnja za postizanjem nekoga kršćanskoga europskog jedinstva. Suprotno mišljenje nalazi se u zapisima svećenika Las Casesa, koji je dragovoljno pratio Napoleona na njegovim pohodima i u svojem radu "Mémoires" prikazuje ga kao Europljanina čija je misao vodilja želja za europskim ujedinjenjem. Razmatrajući te stavove, francuski profesor povijesti diplomacije Jean-Baptiste Duroselle na kraju ipak odbacuje Casesovu tezu. Upozorava se na važnost Bečkoga kongresa 1814., koji je trebao definirati nove odnose u Europi, brojnost predstavnika, veliki broj balova i koncerata, no isto tako i na sastanak na kojem se dijelio plijen nakon bitke. Uz velike novonastale promjene europska karta bila je iscrtna novim granicama, a veliki su postali još veći. Stvaranjem četvorne alijanse: Austrija, Pruska, Rusija i Engleska, kojima se poslije pridružuje Francuska, mnogo godina kasnije profesor i diplomat Henry Kissinger bit će fasciniran modelom kojim je ponovno uključena ravnoteža snaga u europske odnose, što je, prema njegovu mišljenju, omogućilo gotovo stoljeće europskoga mira. No na tlu Europe bujaju nove opasnosti u obliku nacionalizma i izražene želje za samoodređenjem naroda. Postupno se mijenja europska politička i geopolitička karta. Novi odnosi snaga u Europi u prvi plan izbacuju ujedinjenu Njemačku, koja u doba "željeznoga kancelara" Bismarcka postaje vodeća europska sila. Otto von Bismarck centralna je osoba na Berlinskom kongresu 1878., gdje se članice velike europske petorke dogovaraju o novim podjelama europskoga teritorija, ovoga puta posebno na Balkanu. Prateći osnaživanje interesa za europsko jedinstvo, navode se razmišljanja Saint-Simona, Giuseppea Mazzinija, Konrada Friedricha von Schmidt-Phiseldeska, kneza Adama Czartoryskoga, Victora Hugoa, cara Nikole II. i Johanna Kaspara Bluntschlija. Ti nacrti – što inspirirani radom opata de Saint-Pierrea, što zamišljeni kao udruženje 14 europskih država u europsku federaciju, što ideja o stvaranju europskoga saveza u kojem bi glavni jamci novoga europskog poretka bile Rusija i Engleska, što razmatranja da dvije europske zemlje, Francuska i Njemačka, budu glavni akteri nekoga budućeg ujedinjenja Europe, što rješavanje gorućih pitanja tadašnjega svijeta: održavanje mira, međunarodno razumijevanje i ograničavanje naoružavanja, kao i osnivanje federalnoga saveza europskih država – nisu izazvali veću pozornost. Sagledavanje razdoblja Prvoga svjetskog rata i stvaranje Lige naroda autor počinje s djelom *Velika iluzija* (1910.) britanskoga profesora Normana Angella, koji je tvrdio da upravo jačanje industrije, trgovine, povezanosti država i masovnih komunikacija stvaraju čvrste uvjete za trajni mir. Premda se Angellovo vjerovanje u miran razvitak, međuovisnost država i važnost unapređivanja obrazovanja nadmoćno isticalo nad sveopćim naoružavanjem i porastom utjecaja vojske, a Angell je za svoj rad 1933. dobio Nobelovu nagradu za mir, oblaci rata prijetili su Europi, a kataklizma neviđenih razmjera u

obliku Prvoga svjetskog rata ubrzo se proširila i na izvaneuropske prostore. U velikom četverogodišnjem ratnom sukobu nestala su tri velika europska i tursko carstvo. Poginulo je blizu 15 milijuna ljudi, znatno je više bilo ranjenih, a ukupno je mobilizirano gotovo 60 milijuna ljudi. Umjesto stare ravnoteže snaga predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Woodrow Wilson iznosi prijedlog o stvaranju Lige naroda, svjetske organizacije koja bi se bavila održavanjem mira i suradnje na načelima zajedničkoga i ravnopravnoga sudjelovanja ne samo europskih država. Autor izdvaja da su brojni europski projekti od Pierrea Duboisa, Jiřija Poděbradechoga pa do prijedloga profesora Bluntschlija našli svoje mjesto u nekim dijelovima Pakta Lige, ali vjerojatno bi ti tvorci planova bili nezadovoljni njihovom provedbom. Posebno je razmotreno traženje europskoga identiteta poslijeratne Europe u sućeljavanju s novim izazovima, izdvojeni su radovi Giovannija Agnellija, Louisa Loucheura, Richarda von Coudenhove-Kalergija, Ugovor iz Locarna (1925.) te glavne inicijative za stvaranje Europske unije. Izdvaja se da je 1930. Jugoslavija prva pokazala želju da pristupi Briandovu projektu Europske federalne unije. O Europi i načinima njezine integracije raspravljalo se i u godinama Drugoga svjetskog rata. Na strani fašističke Njemačke Adolf Hitler je po dolasku na vlast udario pečat proskribiranju svega što je imalo veze s europskim jedinstvom. Kao jedan od konkretnih početnih poticaja za stvaranje budućega europskog ujedinjavanja uzima se govor Winstona Churchilla 16. lipnja 1940. godine. Na konferenciji trojice velikih državnika na Jalti 1945. nije se raspravljalo o europskom ujedinjenju. Prevladala je zaokupljenost postavljanjem graničnih crta u poslijeratnoj Europi.

U trećem poglavlju, "Stvaranje Europske unije" (str. 149 – 213), navodi se da će nakon kraha savezništva dva velika politička centra, Washington i Moskva, ubuduće odlučivati o europskim pitanjima. Termin "hladni rat" postaje sinonim za opis poslijeratnoga razdoblja međunarodnih odnosa. Populariziranje europske ideje među američkim političkim krugovima započinje Vijeće za vanjsku politiku projektom "Obnova Europe" 1946. godine. U raspravi u Kongresu 1948. pitanje europskoga ujedinjenja razmatrali su veoma oprezno, uz nastojanja da se umjesto unifikacije upotrebljava termin integracija. Izdvajaju se različiti pristupi shvaćanja ujedinjenja Europe. Parirajući istočnom Pokretu za mir, u kojem su djelovali brojni ljevičari intelektualci, na zapadu Europe stvoren je odgovarajući pandan – Kulturni kongres, koji je također zagovarao europsko ujedinjenje. Autor pokazuje da je američka politika uz vojno-političke imala svoje čisto ekonomsko-financijske interese u postavljanju plana integracije Europe. Vezano za poticanje političke suradnje i pomaganja europskom ujedinjavanju autor izdvaja podjele između pojedinih parlamentaraca, predstavnika različitih stranaka: demokršćana, socijalista i liberala, i socijaldemokrata, navodi kako se proces integracije odvijao na istočnoj strani Europe te kaže da su Robert Schuman i Jean Monnet bili na čelu novoga velikoga integracijskoga europskog pokreta, koji je kroz zajedničku proizvodnju ugljena i čelika trebao biti prvi korak u formiranju Europske Federacije. Ubrzo će se kao motorna snaga koja će voditi ne samo kompromisu nego i znatnom širenju integracije pokazati tri države Beneluxa, pod velikim utjecajem Paula Henrija Spaaka, koji je pak bio inspiriran Monnetovim radom. Navodi se da Europska zajednica nije imala neku razvijenu strategiju odnosa s istočnim dijelom Europe i kaže da je jedina iznimka bila Jugoslavija, koja je imala dva ugovora: jedan sa Zajednicom za ugljen i čelik i drugi s Europskom zajednicom iz 1980., u kojem je bila jasno zacrtana želja za tijesnom suradnjom dviju strana.

U četvrtom poglavlju, "Sve jača i šira Unija" (str. 215 – 286), autorica navodi da Europska unija kao novi oblik institucionaliziranja politike europske integracije nastaje Ugovorom iz Maastrichta u traženju odgovarajuće strukture novoga europskog i svjetskog poretka. Izdvojena su dva glavna procesa koja su u izmijenjenim oblicima od kraja osamdesetih godina prošloga stoljeća aktualna i danas: prvi je unutarnja konsolidacija Europske unije, a drugi politika širenja. Autorica upozorava na sukob dvaju osnovnih koncepata – stvaranja Europske unije kao jake superdržave i Europske unije u kojoj bi njezine članice ipak zadržale određene ovlasti. S druge strane, politika širenja uzima se kao jedna od najuspješnijih integracijskih politika Unije. Iako je Unija u mnogim aspektima političkoga, gospodarskoga, sigurnosnoga i kulturnoga života postigla zavidne rezultate i na europskom i na globalnom planu, proces ujedinjenja Europe još uvijek nije dovršen. Autorica pokazuje da je širenje Unije na postsocijalističke zemlje bilo u prvom redu politički motivirano s ciljem ujedinjenja bipolarno podijeljene Europe i osiguranja mira i stabilnosti na Starom kontinentu, te izdvaja četiri osnovna razloga takozvanoga istočnog širenja Unije. Posebno se obrađuje novi europski strategijski horizont koji obuhvaća dvije osnovne skupine zemalja: zemlje ostatka zapadnoga Balkana, uključujući Tursku, i zemlje takozvanoga Istočnog partnerstva. Razmatrajući politiku Istočnoga partnerstva, autorica upozorava na stvaranje novoga posthladnoratovskoga europskog i svjetskog poretka, događanja na europskom, azijskom i globalnom planu, koja su ukupne prilike i okolnosti činile nerazumljivima i teškima za rješavanje. Samo se na primjeru brojnosti projekata i novih okvira unutar kojih su se postsocijalističke istočnoeuropske i azijske zemlje smještale od širenja Unije 2004. pokazuje kako su se postsocijalističke zemlje koje su nekada bile integralni teritorij Sovjetskoga Saveza različito svrstavale i opredjeljivale u prekidu uzajamnih odnosa između Zapada, Rusije, ali i Orijenta. Politikom Istočnoga partnerstva Unija se naposljetku ipak jače zainteresirala za Europi geografski bliže zemlje (Armenija, Bjelorusija, Gruzija, Moldavija, Ukrajina) uključujući Azerbajdžan kao svojevrsnu euroazijsku spojnicu. Izdvojeno je da zemlje Istočnoga partnerstva umjesto kontinuirane predanosti pro-EU politici provode takozvanu *multi-vector* vanjsku politiku, pokušavajući balansirati između Zapada i Istoka. Razmatrajući Europsku uniju i suvremeni svijet, autorica navodi da je proces globalizacije fundamentalno promijenio svijet te da je međunarodna zajednica zahvaljujući inovacijama u tehnologiji, znanosti i komunikacijama postala znatno otvorenija, broj najrazličitijih aktera svakodnevno se povećava, a njihove aktivnosti sve su povezanije. No nasuprot trendu multilateralne umreženosti i sve veće ovisnosti prisutno je partikulariziranje različitih nacionalnih, regionalnih ili interesa pojedinaca, koji te svoje interese mogu pokušati ostvariti na najsuptilnije načine. Iako se Europska unija danas još uvijek uzima kao relevantan akter u analizama suvremenih međunarodnih odnosa, futurističke prognoze upućuju na opadanje njezine snage u usporedbi s nekim drugim svjetskim akterima. S tim u vezi autorica upozorava na neke od globalnih trendova koji ne idu u prilog Uniji, izdvaja izazove koji traže svoje odgovore te kaže da treba vjerovati da je dosadašnji veliki proces izgradnje mira i suradnje jači od izazova i da će europski čelnici naći toliko mudrosti i volje da zajednički prevladaju poteškoće i sačuvaju veliko europsko dostignuće koje je bez premca u europskoj povijesti.

Knjiga *Evropska ideja od Karla Velikog do Evropske unije* Radovana Vukadinovića i Lidije Čehulić-Vukadinović iscrpan je i reprezentativan prikaz europske ideje u dugom

vremenskom trajanju. Odlikuje ju veliki broj podataka, sažeto i skladno izlaganje koje s iznimnim filatelističkim prilogom objedinjeno daje kvalitetu i pomaže u tematskom stjecanju znanja. Vrijednost je sadržaja knjige u tome što promišljanjem, objašnjavanjem velikoga broja pojedinačnih slučajeva i razumijevanjem predmeta međunarodnih političkih odnosa prodire iza pojavnosti odlučno otvarajući put prema važnosti mira i mirnoga rješavanja sukoba. Ako znanost promatramo kao prilagodbeni proces koji omogućuje mijenjanje ljudi na osnovi znanstvenih saznanja, onda možemo reći da ovaj udžbenik Crnogorske akademije nauka i umjetnosti stiže u pravo vrijeme ispunjavajući edukacijske, obrazovne i odgojne ciljeve. Stoga se nadamo da će uskoro biti objavljeno i hrvatsko izdanje. Objedinjujući teorijsku misao i praktičnu djelatnost, autori daju doprinos bogatstvu naše kulturne stvarnosti, kao što i čitatelj preko izvora znanja u ovom djelu spoznaje važnost provjere postizanja uspjeha i provedbe u djelo mirotvornih procesa. Ova se knjiga preporučuje svima koji se bave međunarodnim političkim odnosima i diplomacijom ili su u doticaju s tom tematikom, kao i svima koji su zainteresirani da saznaju o vještini integracije ljudi, stvari i ideja europskoga povezivanja koje je utemeljeno na logičkim razlozima i razmišljanju i iznad svega je čovjekoljubivo.

VESNA IVANOVIĆ

Mithad Kozličić, Branko Kasalo, *Studij povijesti u Zadru 1956. – 2016.* (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2016), 272 str.

Šezdeset godina djelovanja studija povijesti u Zadru više je nego dobar povod za objavljivanje monografije o prvom studiju povijesti u Hrvatskoj pokrenutom izvan Zagreba. Monografija koja je pred nama donosi pregršt podataka temeljenih na neobjavljenoj građi i dosadašnjoj literaturi.

Nakon kratkoga “Predgovora” (str. 3 – 4) detaljno je opisan “Razvitak studija povijesti u Zadru” (str. 5 – 40), jednoga od studija kojima je 1956. utemeljen Filozofski fakultet u Zadru. Te su godine izabrani prvi nastavnici, doc. dr. sc. Mate Suić i asistent Vinko Valčić, prof., i upisana je prva generacija studenata za akademsku godinu 1956./1957. Kao svaki novopokrenuti studij, i studij povijesti u Zadru dugo su mučili kadrovski problemi, ali se, kao i cijeli Filozofski fakultet u Zadru, prvih desetljeća oslanjao na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. S vremenom se broj nastavnika povećavao. Uz redoviti dodiplomski studij, od akademske godine 1971./1972. održava se i poslijediplomski studij. Uz nastavni rad u prvom su poglavlju opisani i znanstveno-istraživački rad te pokretanje publikacija, a pozornost je posvećena i studentima, kojima je studij i namijenjen. Sastavni dio ovoga poglavlja popisi su nastavnika i znanstvenoistraživačkih projekata, domaćih i međunarodnih.

“Nastavni planovi temeljnog studija povijesti u Zadru 1956. – 2016.” (str. 41 – 76) tema su drugoga poglavlja. Autori su nastavne planove i njihovu provedbu analizirali na temelju više različitih izvora, a ta je analiza na kraju pokazala da ono što je zamišljeno u prvim godinama djelovanja studija nije uvijek baš tako i realizirano, jer je realizacija ovisila o nizu okolnosti. S vremenom je realizacija postala mnogo bolja, a poboljšavani su i nastavni planovi. Ovo je poglavlje opremljeno brojnim tablicama